

**М.І. Гладких,
С.М. Рижов, М.О. Суховий**

НОВІ ПАЛЕОАНТРОПОЛОГІЧНІ РЕШТКИ НА ГІРСЬКОМУ ТІКИЧІ

У статті описано рештки практично повного скелета людини пізньопалеолітичного віку.

Археологічна експедиція кафедри археології та музеєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Черкаської археологічної інспекції влітку 1995 р. досліджувала Гордашівське пізньопалеолітичне поселення (с. Гордашівка Тальнівського р-ну Черкаської обл.)¹. Паралельно з цими роботами проводились археологічні розвідки у прилеглому регіоні.

На південній околиці с. Лацова Тальнівського р-ну Черкаської обл. у розрізі глиняного кар'єру було помічено кістки. Кар'єр врізаний у правий схил балки, яка є правою притокою Гірського Тікича (рис. 1). Місце знахідки розташовано трохи нижче від середньої частини схилу балки — між плато і тальвегом.

Зачисткою на глибині 1,55 м від сучасної поверхні у лесоподібному суглинку виявлено майже повний кістяк людини у скорченому положенні. Відсутні частини тазових кісток та ступні.

Стратиграфічний розріз на місці кістяка:

1. Сучасний ґрунт — 0—0,60 м.
2. Гумусований лесоподібний суглинок темно-сірого кольору — 0,60—1,00 м.
3. Лесоподібний суглинок світло-жовтого кольору зі слідами кротовин — 1,00—1,60 м.
4. Лесоподібний суглинок світло-жовтого кольору. Перший горизонт карбонатних стяжінь — 1,60—1,80 м. Кістяк залягав на цьому горизонті. Ґрунт навколо кісток більш темний та рихлий, ніж навколишній лесоподібний суглинок.
5. Лесоподібний суглинок світло-жовтого кольору, донизу набуває буруватих відтінків — 1,80—3,20 м.
6. Лесоподібний суглинок жовто-бурого кольору. Другий горизонт карбонатних стяжінь — 3,20—3,45 м.

Положення кістяка (рис. 2). Кістяк лежав на лівому боці, головою на схід — північний схід. Ноги з лівого боку. Череп повернутий тім'яною частиною догори. Кістки обличчя орієнтовані у горизонтальній площині. Ліву руку зігнуто у ліктьовому суглобі, кисть на плечі. Кисть правої руки розташована на нижній частині грудної клітки. Череп трохи розчавлений: права скронева кістка відокремлена, носові кістки та нижні ділянки орбіт зміщені у бік лобної кістки. Кістки фаланг пальців та окремі зуби (два нижні різці) рознесені. У процесі розчищення знято фалангу над лівим плечем, яка була розташована на 9 см вище від черепа. Права променева кістка розташована над кістками лівої руки.

Палеоантропологічні рештки

Череп. З черепних кісток добре збереглися лобна кістка та два фрагменти тім'яної, яка має виразний потиличний кут. У правій частині частково деформованої потиличної кістки, на зовнішній поверхні наявна ум'ятина. Ділянка черепа, де знаходиться великий потиличний отвір, практично відсутня.

Лицева частина репрезентована сильно деформованою носовою кісткою. Очна западина зберіглася на 20 %, на її внутрішній поверхні чітко розрізняються пальце-подібні вдвплення. Права надочна орбіта відсутня; частково збереглася лише сфероїдальна частина крила з очним каналом.

Добре збереглася права скронева кістка та виличні кістки разом із соскоподібними відростками. Останні частково зруйновані.

Найвні верхня та нижня щелепи (нижня у правій частині частково пошкоджена). Збереглася права maxilla, ліва відсутня.

Зубна система. З наявних 24 зубів зберіглися: на нижній щелепі всі, крім різців та третіх молярів; на відлілій правій частині верхньої щелепи всі, крім третього моляра.

Хребет. Хребетний стовп має 7 шийних хребців; на 6-му відсутній горбик сонної артерії. Грудних хребців — 12, вони частково пошкоджені. Поперекових — 5.

Груднина відсутня. Крижові кістки представлені тільки базисом. Ребра деформовані і складають 12 пар.

Верхні кінцівки. Ліва і права плечові кістки добре збереглися, але на обох відсутні голівки. Малий горбик стертий, погано виражена анатомічна шийка. Добре збереглася радіальна ямка. М'язовий рельєф дуже виразний.

На променевих і ліктьових кістках також відсутні головки.

Ключиці і лопатки сильно деформовані, але праві частини збереглися краще. Простежуються акроміон, відросток ключиці та лопаткова вирізка. Нижній кут близький до тупого. Скоріше за все, індивідуум мав малі розміри грудної клітки.

Тазові кістки. Серед тазових кісток присутній фрагмент правої клубової кістки, частково збереглася суглобова поверхня стегнової.

Уламки лобкової кістки мають виражений симфіз. Відстань між гребенями клубових кісток — 27—36 см. Ліва частина лобкової кістки, крижові та куприкові кістки відсутні.

Нижні кінцівки представлені двома стегновими кістками, які зламані в серединній частині. Епіфізи досить стерті. Є один надколінок.

Кістки гомілки представлені двома малоюмілковими кістками; ліва зламана.

Кістки стопи відсутні.

За стратиграфічними умовами було констатовано пізньоплейстоценовий вік кістяка.

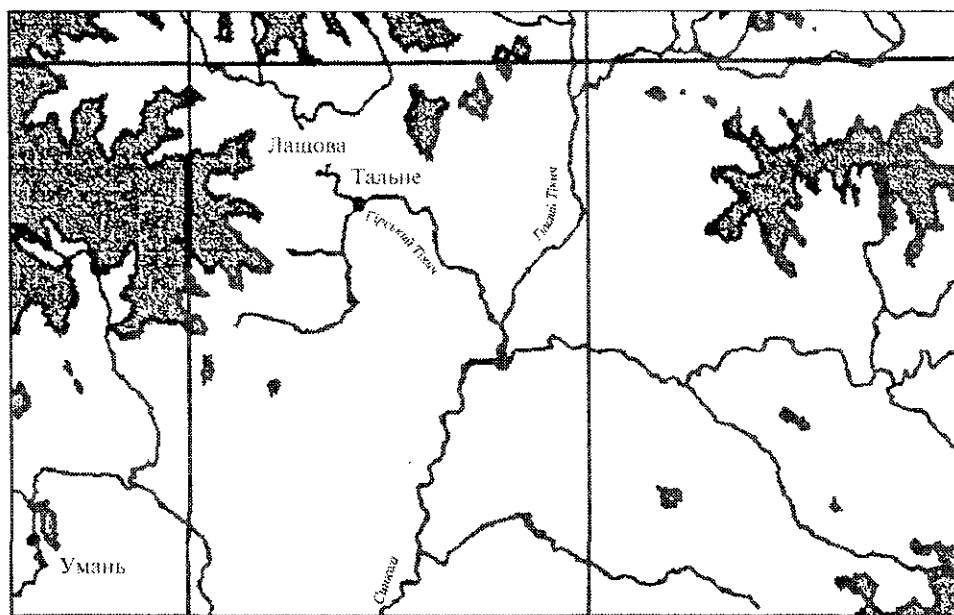

Рис. 1. Карта розташування пізньопалеолітичних решток із с. Лашова

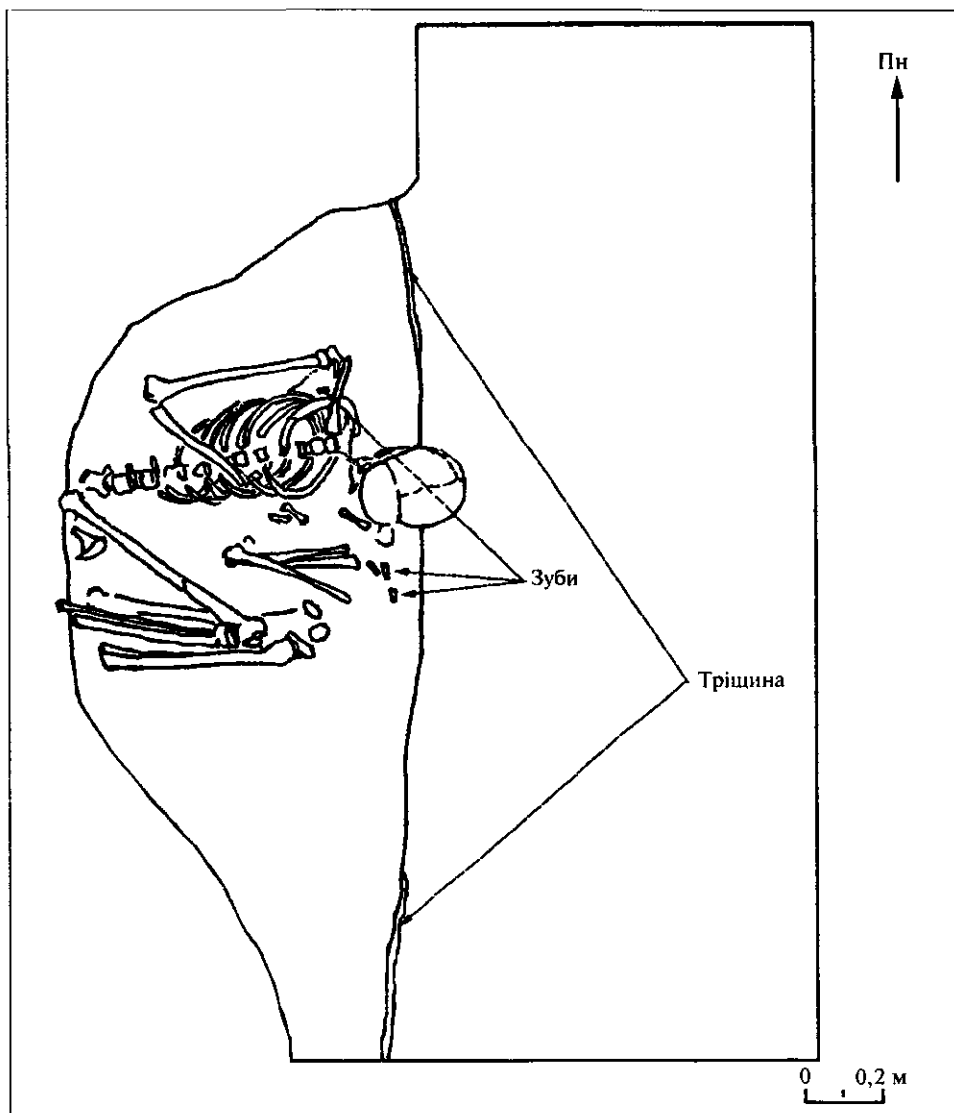

Рис. 2. Палеоантропологічні рештки із с. Лашова

Зважаючи на унікальність знахідки для території України, автори вирішили утриматися від публікації до з'ясування абсолютного (ізотопного) віку цих палеоантропологічних залишків.

Визначення віку було зроблено у 2000 р. у Київській радіовуглецевій лабораторії НАН України (М.М. Ковалюх) за пробами з реберної кістки і хребця: зразок Кі-8162, його вік ($12\ 600 \pm 90$) років тому. Таким чином, абсолютний вік знахідки відповідає стратиграфічному положенню кістяка.

Отже, попередньо можна констатувати відкриття кістяка людини фінальнопалеолітичної доби. Цей об'єкт можна розглядати у системі декількох пунктів цього регіону зі знахідками пізньопалеолітичних знарядь (Гордашівка, Лашова, Зелений Кут).

¹ Гладких М.И., Рыжов С.Н., Суховой Н.А. Гордашовка — ориньякоидный палеолит на Горном Тикиче // Археол. альманах. — Донецк, 1994. — 4. — С. 217—226; Гладких М.И., Рыжов С.М., Суховой М.О. Новый вариант пізньопалеолітичної культури на Черкащині // Археологічні дослідження на Черкащині. — Черкаси: Сіяч, 1995. — С.16—24; Гладких М.И., Рыжов С.М., Суховой М.А. Кварцевые орудия позднепалеолитического поселения Гордашовка 1 // Археология и этнография Восточной Европы: Материалы и исследования. — Одесса, 1997.

Одержано 28.04.2001

НОВЫЕ ПАЛЕОАНТРОПОЛОГИЧЕСКИЕ ОСТАТКИ НА ГОРНОМ ТИКИЧЕ

Впервые на территории Украины (Черкасская обл.) обнаружены остатки практически полного скелета позднепалеолитического возраста. Предварительная радиоуглеродная датировка ($12\,600 \pm 90$) лет назад.

M.I. Gladkikh, S.M. Ryzhov, M.A. Sukhovou

NEW PALEOANTHROPOLOGICAL REMAINS ON GORNY TIKICH

For the first time in the territory of Ukraine (Cherkasy region) the remains of almost entire skeleton of the Upper Paleolithic time are found. The preliminary radiocarbon dating 12.600 ± 90 years ago.

І.В. Сапожников

ГОСПОДАРСЬКО-ПОБУТОВІ КОМПЛЕКСИ ПОСЕЛЕННЯ ВЕЛИКА АКАРЖА

*У статті опубліковано та проаналізовано матеріали чотирьох локальних господарсько-побутових комплексів, знайдених автором на пізньопалеолітичному поселенні Велика Акаржа біля Іллічівська (датується близько 19—18 тис. років тому максимумом Вюрму). Вони розташовувались на периферії пам'ятки, мали площу від 16 до 23 м² та дуже близькі характеристики кам'яного інвентарю. За даними археозоології (О.П. Секерська), на цих комплексах було утилізовано від одного до чотирьох забитих самців бізонів (*Bison priscus*). Один із них (ГПК III) був менш довгостроковим, ніж решта. Усі комплекси інтерпретовано автором як залишки сезонних (один-два місяці) весняно-літніх місць проживання окремих сімейних груп мисливців на бізонів.*

Значна частина матеріалів стоянки Велика Акаржа, відкритої В.І. Красковським у 1955 р. і розкопаної П.Й. Борисковським у 1959, 1961 рр. та автором цієї статті у 1988—1993 рр., відома фахівцям¹. Проте деякі об'єкти цього поселення заслуговують на більшу увагу. Ідеться про так звані господарсько-побутові комплекси (ГПК), досліджені у 1989—1993 рр. на периферійних ділянках пам'ятки (рис. 1). Перш ніж безпосередньо перейти до характеристики цих об'єктів, нагадаю, що вперше поняття «господарсько-побутовий комплекс» щодо місць помешкання і господарювання окремих сімей на великих поселеннях (Мізин, Добранічівка та ін.) було використано видатним українським істориком і палеолітознавцем Іваном Гавриловичем Шовкоплясом², 80-річчя якого відзначалось у 2001 р.

Сам І.Г. Шовкопляс дав таке визначення цього терміна: ГПК є «сумою взаємопов'язаних між собою жител і різних господарсько-виробничих та побутових об'єктів, які складають єдине ціле у житті мешканців стоянки»³. Заради справедливості нагадаю, що польські археологи задовго до цього називали подібні скупчення решток культурних залишків «крем'яницями», але на півночі вони, зазвичай, не такі виразні, віддалені одне від одного на значніші відстані, й іноді їх розглядають як окремі стоянки⁴. У степовій зоні Північного Причорномор'я виразні господарсько-побутові комплекси на сезонних поселеннях із монобізоною фауною вперше були виявлені автором саме на Великій Акаржі.